

Опанасенко Оксана Віталіївна

здобувачка кафедри управління та освітніх технологій

Національного університету біоресурсів і

природокористування України, Київ, Україна

E-mail: OpanaO@i.uaORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1487-422X>**Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в закладах освіти територіальних громад під час воєнного стану**

У статті визначено актуальність проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в закладах освіти територіальних громад під час воєнного стану. Розглянуто систему соціальної підтримки в Україні, проаналізовано важливість соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю на рівні територіальної громади в контексті війни, адже діти та молодь стають однією з найбільш уразливих соціальних груп, які потребують допомоги та підтримки в різних аспектах їхнього життя.

Метою статті є розкриття особливостей соціально-педагогічної підтримки дітей та молоді як учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану, висвітлення змісту соціально-педагогічної підтримки в закладах загальної середньої освіти дітей та молоді, в тому числі з числа внутрішньо переміщених осіб; аналіз ролі соціального педагога в громаді під час воєнного стану. Досягнення мети статті уможливило використання загальнонаукових методів: аналізу науково-теоретичних джерел із проблеми дослідження, включеного спостереження, усного та письмового опитування, методів статистичного оброблення даних.

Відзначено, що нині соціально-педагогічна робота в різних соціальних інститутах, етнічних та територіальних громадах набуває все більшого значення, у зв'язку з цим посилюється роль соціального педагога в громадах. Охарактеризовано основну мету діяльності соціального педагога – створення сприятливих умов для адаптації та соціалізації учнів, їх особистісного розвитку, попередження негативних явищ серед дітей за допомогою інтерактивних форм і методів роботи та соціально-педагогічна підтримка в закладах освіти дітей та учнівської молоді в умовах воєнного стану, оскільки вони перебувають у стресі через постійні тривоги й обстріли. Окреслено зміст соціально-педагогічної підтримки дітей, учнівської молоді громади та визначено основні напрями діяльності соціального педагога з дітьми та молоддю в умовах воєнного стану: соціально-педагогічна діагностика, соціальна профілактика, консультування, соціально-педагогічна корекція, реабілітаційна діяльність.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний педагог, соціальний працівник, діти, молодь, територіальна громада, соціально-педагогічна діяльність, заклади освіти, внутрішньо переміщені особи, соціальні послуги.

Вступ. Розвиток системи надання соціальних послуг є частиною зобов'язань України щодо виконання Європейської соціальної хартії. Закон України «Про соціальні послуги» визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Соціальні послуги визначено як комплекс заходів із надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем (Алексєєнко, 2020).

Система соціальної підтримки в Україні представлена мережею закладів соціального обслуговування різних категорій населення. Діяльність у сфері надання соціальних послуг в Україні координують міністерства: Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України та державні служби, як-от Державна служба зайнятості України, Національна соціальна сервісна служба України, Служба у справах дітей та сім'ї та ін. Також до соціальної системи відноситься мережа закладів, що здійснюють соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, зокрема: обласні центри соціальних служб, районні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; селищні центри соціальних служб для сім'ї, дітей

та молоді; установи/структурні підрозділи, що здійснюють соціальну роботу щодо сімей, дітей та молоді в територіальних громадах (наприклад, сектори освіти, прав захисту дітей, культури, молоді та спорту, відділи у справах дітей та сім'ї, обліку бездомних громадян, відділи соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, відділи соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, відділення соціальної профілактики, адаптації та надання адресної допомоги, відділення центру СССДМ, відділення допомоги для сім'ї, дітей та молоді, відділи соціальної роботи з населенням виконавчого комітету, відділи надання соціальних послуг населенню, відділи у справах дітей та соціального захисту населення, сектори з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю відділів координації суб'єктів, що надають соціальні послуги управління соціального захисту населення виконавчого комітету, сектори соціальної роботи із сім'ями дітьми та молоддю); заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді (наприклад, гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, обласні соціальні центри матері й дитини, обласні центри соціально-психологічної допомоги, обласні центри соціально-психологічної реабілітації) (Мережа закладів, що здійснюють соціальну роботу..., 2022).

Відзначимо, що нині соціально-педагогічна робота в різних соціальних інститутах, етнічних та територіальних громадах набуває все більшого значення. Важливість соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю на рівні територіальної громади зумовлюється нині такими чинниками: воєнним станом, змінами у сфері суспільного розвитку; досягненнями соціально-педагогічної діяльності; наявністю окремих нормативно-правових документів щодо організації соціально-педагогічної роботи на місцевому рівні.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є розкриття особливостей соціально-педагогічної підтримки дітей та молоді як учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. Завдання дослідження: висвітлення змісту соціально-педагогічної підтримки в закладах загальної середньої освіти дітей та молоді, в тому числі з числа внутрішньо переміщених осіб; аналіз ролі соціального педагога в громаді під час воєнного стану.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні та емпіричні – аналіз науково-теоретичних джерел із проблеми дослідження, включене спостереження, усне та письмове опитування, методи статистичного оброблення даних.

Соціально-політичні умови, в яких опинилася Україна після 24 лютого 2022 року, назавжди змінили подальше життя кожного українця. Складні умови життєдіяльності громадян країни, що перебуває у воєнному стані, гостро впливають на всі контингенти населення. У контексті війни діти та молодь стають однією з найбільш уразливих соціальних груп, які потребують допомоги та підтримки в різних аспектах їхнього життя, а соціальна робота з дітьми виступає однією з найважливіших сфер діяльності в соціальній сфері.

Результати дослідження. Сучасні заклади освіти в територіальних громадах гостро потребують підтримки і розвитку системи соціально-педагогічного супроводу учнів. Основною метою діяльності соціального педагога є створення сприятливих умов для адаптації та соціалізації учнів, їх особистісного розвитку, попередження негативних явищ серед дітей за допомогою інтерактивних форм і методів роботи, а також соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді. Це зумовлено тим, що в умовах воєнного стану учасники освітнього процесу зіштовхуються з різними проблемами, які потрібно негайно вирішувати, адже вони перебувають у стресі через постійні тривоги й обстріли тощо.

Через воєнний стан в Україні десятки тисяч людей змушені були покинути свої домівки і тимчасово переміститися в інші регіони для проживання, зокрема багато родин з дітьми опинилися в сільських територіальних громадах України.

Внутрішньо переміщені особи потребують матеріальної, фінансової, соціально-педагогічної і психологічної допомоги та підтримки. Ситуація постійного стресу, зумовленого вимушеним від'їздом з постійного місця проживання, порушення стабільності та звичного стану життя, втрата годувальників, друзів, родичів, позбавлення батьківської турботи негативно впливає на особистість. Найгостріше ця ситуація сприймається дітьми, які психологічно чутливі до ситуацій, що травмують. Складне становище провокує виникнення відчуття дискомфорту, зниження соціальної активності та самооцінки, зростання тривожності, агресивності, появи негативного ставлення до інших. Саме тому проблема соціальної роботи з вимушеними переселенцями та їхніми сім'ями є не тільки політичною, а й соціальною, і вимагає комплексної соціально-педагогічної роботи з використанням особливих ресурсів для її розв'язання, зокрема полегшення соціального становища вимушених переселенців та їхніх сімей (Григоренко, 2017). У зв'язку з цим посилюється роль соціального педагога в громадах. Робота з організації соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців проводиться з такими суб'єктами виховного процесу – дітьми та дитячим колективом і педагогами (Алексєєнко, 2020). Соціально-педагогічний супровід дозволяє дитині більш повно самореалізуватися шляхом стимулювання доцільної та успішної поведінки, сприяє соціалізації та накопиченню соціально значущого досвіду.

Важливим завданням соціального педагога закладу загальної середньої освіти в складний воєнний час, на переконання Н. Дмитренко, стає: надання учасникам освітнього процесу знань щодо ознак та фаз стресового стану, стратегій поведінки в різних умовах та ситуаціях, формування особистої відповідальності за власне життя, здоров'я, емоції та дії; здійснення профілактики дистресів; підвищення рівня стресостійкості, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; формування практичних навичок саморегуляції, здатності справлятися з невизначеністю та складністю обставин навколишнього життя; навчання підтримувати соціальне та емоційне благополуччя, співпереживати та конструктивно розв'язувати конфлікти; усвідомлення цінностей, пов'язаних з ідеями демократії, громадянської позиції, моралі, справедливості, рівності, свободи, прав людини тощо (Дмитренко, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій з порушеної проблеми показав, що питаннями та особливостями соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю займалися такі науковці, як І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, М. Лукашевич, І. Мигович, І. Пінчук; дослідженню різних аспектів роботи в громаді як складнику діяльності соціального педагога та соціального працівника присвячені окремі праці Т. Алексєєнко, І. Зверєвої, А. Капської, Т. Семигіної, В. Сидорова. Досить повно проблема соціальної роботи в громаді розкрита в працях зарубіжних авторів Г. Брагера, Д. Боп, М. Боп, М. Майо, М. Пейна, А. Твелвтріза, П. Тейлора та інших. Соціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб вивчали С. Волошин, Н. Корпач, Л. Овчарова, Є. Пашкова, Ю. Песоцька, І. Сидорук, а технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами досліджували Д. Афанасьєв, Н. Гордієнко, Н. Гусак, М. Дибаш, Р. Жиленко, Т. Каменщук, А. Конончук, І. Мельник, М. Навошицький, Т. Семигіна, І. Трубавіна, С. Трухан, М. Школяр та ін.

Зміст соціально-педагогічної підтримки дітей та учнівської молоді громади має полягати в: моніторингу значущих моментів життя й навчання, діагностиці їх особистісного розвитку; систематичному виявленні життєвих, особистих, навчальних проблем і допомозі в їх розв'язанні; оцінюванні реального рівня адаптованості й наданні допомоги в соціокультурній, соціокомунікативній, соціопобутовій, професійній сфері; сприянні розвитку внутрішньої мотивації дітей та молоді; моніторингу фізичного і психоемоційного стану дітей та молоді, виявленні депресивних станів, організації соціально-педагогічної підтримки у випадках підвищеного психологічного навантаження; профілактиці виникнення дезадаптаційних новоутворень, що виникають унаслідок незбігу, невідповідності очікувань і реальної дійсності, й запобігання негативному способу подолання особистістю цієї кризи (негативна трансформація мотивації); стимулюванні процесів самореалізації тощо (Кубіцький, 2020).

З огляду на це можна визначити основні напрями діяльності соціального педагога з дітьми в умовах воєнного стану (Зимівець, 2013), як-от: 1) соціально-педагогічна діагностика, яка передбачає визначення особливостей розвитку дитини в соціальному середовищі, актуального психологічного стану, її соціальних стосунків з довкіллям, впливу на її особистість різноманітних зовнішніх факторів з метою порівняння особливостей її розвитку з відповідними науково визначеними еталонами; 2) встановлення соціальним педагогом соціального діагнозу в результаті соціальної діагностики, тобто констатація порушень у розвитку або поведінці дитини; 3) соціальна профілактика – напрям соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі; 4) консультування – технологія надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з приводу їх соціалізації, відновлення й оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, вироблення соціальних норм спілкування. Проведення консультування соціальним педагогом покликане надати підлітку допомогу в складних життєвих обставинах, з якими самостійно він впоратися не в змозі; 5) соціально-педагогічна корекція, сутність якої полягає в застосуванні комплексу психолого-педагогічних методів задля виправлення наявних недоліків у розвитку дитини, її соціалізації та поведінці. Соціально-педагогічна корекція передбачає не лише подолання та виправлення недоліків розвитку та негативних форм поведінки, а й сприяє розвитку та формуванню ефективних соціальних навичок дитини, посиленню її адаптивної поведінки та успішній інтеграції в суспільне життя, що, безперечно, необхідно підлітку; 6) реабілітаційна діяльність – сприяє відновленню здатності особистості до нормальної та повноцінної життєдіяльності в суспільстві. Реабілітаційні заходи сприяють установленню соціальних зв'язків дитини, яка опинилася в новому соціальному середовищі, залученню її до суспільно-корисної діяльності, формуванню почуття соціальної значущості та позитивного відношення до суспільного життя (Леонova, 2023).

Вважаємо, що одне з найважливіших завдань у напрямках діяльності соціального педагога з дітьми та молоддю в умовах воєнного стану – збереження психічного здоров'я та формування моральних цінностей здобувачів освіти.

Висновки. Для особи будь-якого віку війна – це фактор, що травмує психіку. У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свою свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває соціально-педагогічний процес із дітьми та учнівською молоддю. Надання комплексу соціально-педагогічних послуг учасникам освітнього процесу, місцевим мешканцям, біженцям та всім, хто цього потребує, є невід’ємним складником забезпечення добробуту та всебічної підтримки населення держави в надскладні часи воєнного стану.

Перспективою подальших досліджень є розроблення системи професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю в громадах для ефективної соціально-педагогічної роботи в закладах освіти територіальної громади, постійне підвищення кваліфікації сучасних фахівців, їх постійний саморозвиток шляхом участі в тренінгах, семінарах, круглих столах, майстер-класах, ділових іграх тощо, адже збереження психічного здоров’я й соціальної активності нинішнього юного покоління має вирішальне значення для відновлення як окремої особистості, так і суспільства загалом.

Література

Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців : посібник / Т.Ф. Алексєєнко та ін. Кропивницький, 2020. 208 с.

Григоренко І.О., Савельєва Н.М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навчальний посібник. Полтава, 2017. 100 с.

Дмитренко Н.М. Діяльність соціального педагога закладу загальної середньої освіти з розвитку особистої, громадянської та соціальної компетентностей здобувачів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 225 с. С. 76–78.

Зимівець Н.В. Соціальна дезадаптація дітей та молоді. *Соціальна педагогіка*. Київ, 2013. С. 55–66.

Кубіцький С.О. Програма соціально-педагогічної підтримки дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *The 12th International scientific and practical conference «Topical issues of the development of modern science» (July 29–31, 2020) Publishing House «ACCENT»*. Sofia, Bulgaria, 2020. 330 p.

Леонova В.І. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми молодшого шкільного віку під час воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*, 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 198–201.

Мережа закладів, що здійснюють соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю. 2022. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=56164

Суліменко В.В. Соціальна адаптація дітей з числа внутрішньо переміщених осіб у закладах загальної середньої освіти за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання в різних соціальних інституціях* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Харків, 2023. С. 316.

Social and pedagogical work with children and youth in education institutions of territorial communities during martial state

Opanasenko Oksana

Postgraduate Student at the Department of Management and Educational Technology

Department of Management and Educational Technology

The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The article defines the relevance of the problem of socio-pedagogical work with children and youth in educational institutions of territorial communities during the martial law. The social support system in Ukraine is highlighted, the importance of socio-pedagogical work with children and youth at the territorial community level in the context of war is analyzed, because children and youth are one of the most vulnerable social groups that need help and support in various aspects of their lives.

The purpose of the article is to reveal the features of socio-pedagogical support for children and youth as participants in the educational process under martial law, to highlight the content of socio-pedagogical support in general secondary education institutions for children and youth, including internally displaced persons; analyze the role of a social educator in the community during martial law. Achieving the goal of the article

enabled the use of general scientific methods: analysis of scientific and theoretical sources on the research problem, included observation, oral and written survey, methods of statistical data processing.

It was noted that now socio-pedagogical work in various social institutes, ethnic and territorial communities is gaining more and more importance, in connection with this, the role of the social pedagogue in communities is increasing. The main purpose of the activity of a social pedagogue is characterized – creation of favorable conditions for adaptation and socialization of students, their personal development, prevention of negative phenomena among children with the help of interactive forms and methods of work; socio-pedagogical support in educational institutions for children and school youth in conditions of martial law, as they are in a state of stress due to constant alarms and shelling. The content of socio-pedagogical support for children, school youth of the community is outlined and the main areas of activity of a social pedagogue with children under martial law conditions are defined: socio-pedagogical diagnostics, social prevention, counseling, socio-pedagogical correction, rehabilitation activities.

Keywords: social work, social pedagogue, social worker, children, youth, territorial community, socio-pedagogical activity, educational institutions, internally displaced persons, social services.

References

Aliexsieienko, T. F., Bybyk, D. D., Honchar L. V., & Kunytsia, T. Yu. (2020). Sotsialno-pedahohichniy suprovid ditei vymushenykh pereselentsiv: posibnyk [Social and educational support for children of forced migrants]. Kropyvnytskyi, 2020. 208 s. [in Ukrainian].

Hryhorenko, I.O., & Savelieva, N. M. (2017). Sotsialna robota z vnutrishno peremishchenymy osobamy v suchasnykh umovakh: navchalnyi posibnyk [Social work with internally displaced persons in modern conditions]. Poltava, 2017. 100 s. [in Ukrainian].

Dmytrenko, N. M. (2022). Dialnist sotsialnoho pedahoha zakladu zahalnoi serednoi osvity z rozvytku osobystoi, hromadianskoi ta sotsialnoi kompetentnosti zdobuvachiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu. Suchasni realii ta perspektyvy sotsialnoho vykhovannia osobystosti v riznykh sotsialnykh instytuttsiakh: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 300-richchiu z dnia narodzhennia Hryhoriia Savycha Skovorody, 21.10.2022 r. Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody [The activity of a social teacher of a general secondary education institution on the development of personal, civic and social competences of students of general secondary education in the conditions of martial law. Modern realities and prospects of social education of the individual in various social institutions: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference dedicated to the 300th anniversary of the birth of Hryhoriy Savich Skovoroda], 2022. 225 s. S. 76–78 [in Ukrainian].

Zymivets, N. V. (2013). Sotsialna dezadaptatsiia ditei ta molodi. Sotsialna pedahohika [Social maladjustment of children and youth. Social pedagogy]. Kyiv, 2013. S. 55–66 [in Ukrainian].

Kubitskyi, S.O. (2020). Prohrama sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky ditei, yaki perebuvaiut u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh [A program of socio-pedagogical support for children in difficult life circumstances]. The 12th International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science” (July 29–31, 2020) Publishing House “ACCENT”, Sofia, Bulgaria. 2020. 330 p. [in Ukrainian].

Leonova, V.I. (2023). Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy molodshoho shkilnoho viku pid chas voiennoho stanu [Organization of socio-pedagogical work with children of primary school age during martial law]. Innovatsiina pedahohika, Vypusk 61. Tom 1. 2023. S. 198–201 [in Ukrainian].

Merezha zakladiv, shcho zdiisniuiut sotsialnu robotu z simiamy, ditmy ta moloddu [Network of institutions that carry out social work with families, children and youth] (2022). Retrieved from https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=56164 [in Ukrainian].

Sulimenko, V.V. (2023). Sotsialna adaptatsiia ditei z chysla vnutrishno peremishchenykh osib v zakladakh zahalnoi serednoi osvity za novym mistsem prozhyvannia v umovakh voiennoho stanu [Social adaptation of children from the number of internally displaced persons in institutions of general secondary education at the new place of residence in the conditions of martial law]. Suchasni realii ta perspektyvy sotsialnoho vykhovannia v riznykh sotsialnykh instytuttsiakh: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kharkiv, 2023. S. 316 [in Ukrainian].

Accepted: August 26, 2024